

PORAZ

«Kako se nesrećno okreće ratno kolo! Nije davno bilo, prije nekoliko mjeseci, francuski đeneral Gotje čučao je među kotorskim bedemima, brojeći duge dane i još duže noći u opasadi. A sad sam, evo, došao na njegovo mjesto s Crnogorcima. Vojnici đenerala Milutinovića nadolaze od Dobrote i Prčnja, a mi kao miševi govimo u ovim pukotinama i čekamo, a ni sami ne znamo šta.»

Zovnite mi starješine!

Crnogorci ulaze u prostranu dvoranu, u kojoj je nedavno i Marmon primao svoje oficire, pa i samog vladiku. Ulaze nekako bojažljivo, kao da pred tuđeg vladara stupaju. Za kratko vrijeme boravka u ovome gradu – koji je za njih ranije bio pazarište i gnijezdo za tuđince – nijesu mogli da se odomaće, a nikako da se naviknu na odaje s velikim ogledalima, uglačanim podovima i pozlaćenim ramovima slika.

Neprijatelj nas je pritijesnio, satjerao do samih gradskih zidina. Hoćemo li pustiti da nam skoči za vrat?

Ne, božja ti vjera, vladiko!

Novi je uzeo bez ijedne rane – pospaloj straži oteli su puške kao da su motke bile!

Pa je uništena naša baterija koja je branila prolaz kroz Verige. Potom neprijatelj uvede u Boku petnaest brodova.

I vojske je mnogo, preko trideset hiljada.

Perast uzeše lako i Risan pade pred noge tuđinskom đeneralu.

Morali su: zaprijetio je da će pogubiti trideset Rišnjana koje bješe ranije zarobio.

A ja vas pitam - podiže glas vladika – hoćemo li čekati ovdje ili da odbijemo vraga?

Da iziđemo iz zidina!

Mi nijesmo za ovakvo vojevanje – recite ljudi, kad smo mi branili gradove i gdje su nam gradovi?

Vični smo borbama među stijenjem. I ovo je kamen, pust ostao, ali je isklesan, uzidan, pa mu nijesmo vješti – ne možeš se utisnuti u njega.

Mi smo ti rođeni za onu prirodnu stijenu. To je naša majka.

Da iskočimo oz ovijeh kamenih lanaca, sveti vladiko!

Siđe i nešto pomoći niz planinu. I, pred mrak, Crnogorci izvedoše juriš, kojem se neprijatelj nije nadao. Halaknuše, povadiše noževe, stadoše skakati s kamena na kamen. Neki sa visokih čuka oburdaše krupne stijene. I sve to zbuni napadače. Njihovi oficiri se hitro snađoše – narediše uzmak prema Dobroti i Prčnju.

Tako brzo splasnu borba.

Ovaj ispad podsjeti vladiku na ljute bojeve s Turcima, kad su u jurišima slamali mnogo jaču silu. No, ovo ipak bješe samo blijedi odbljesak onoga što su vladičini ratnici znali i mogli da pokažu.

I sjutradan potraja borba s promjenljivom srećom – čas su napredovali jedni čas su ih suzbijali drugi.

A trećeg dana primakoše se brodovi Kotoru. Mnoge cijevi s njihovih bokova okrenuše se prema gradu. Tijesni procijep, u kojem se ljeska voda između lovćenskih strana i Vrmca, ispuni se jekom i lomotom oburdana kamenja.

Vladika istaknu bijelu zastavu.

Ključevi grada Kotora opet pređoše u tuđinske ruke.

I vladika krenu uz podlovćenske strane, krenu s ono

malo nevesele vojske. Išao je pješke, odbijajući da uzjaše konja. Kao u inat nekome i sebi samome, već okraćala daha, peo se prema onim uzvisinama. Nije se osvrtao k moru – koračao je sa osjećanjem krivca, koji se boji da pogleda za sobom, boji se da će ugledati nemilu sliku. Od te slike valja uteći.

«I kad bismo pobjedu za pobjedom nizali, teško bismo se održali. A evo, dođe vrijeme poraza. Dođe vrijeme da ponovo ostavljam došljacima ove pitome krajeve i ljude ove pitome s kojima sam se bio zbližio.»

Već i ne krije suze, no ih pušta niz bradu.

Nije mu toliko teško što će po Boki govoriti: «Kriv je vladika za ovu smutnju, mogli smo bez ovoga, jer bi sve ionako bilo po volji velikih sila.» Ne žalosti se sada ni zbog toga što će Crnogorci reći: «Opet nas vladika odvede u oganj, pa se evo vraćamo prazni, prevareni i prognani.» Takve će ga riječi, po svoj prilici, ožegnuti tek kasnije, kad se sam malo smiri. Ali sada ga boli što mu je iznevjerena stara nada da će se sjediniti s Bokom, da će k moru otvoriti još jedan dušnik Crnoj Gori, da će Boka biti slobodna od stranih napasnika, koji se smjenjuju kao bolesti i ne daju narodu ni predaha. I znao je: sad će graknuti njegovi neprijatelji – pod gubernadurom će zaigrati bijesni konj, jer mu cesarska vojska dolazi do blizu Lovćena, dolaze mu prijatelji za kojima je više puta prokukao.

Udari se šakama u prsi kao lelekač.

«Još nema na pomolu ni jednoga pustoga zraka koji bi javljao srećno svitanje. Da jauknem, jauk bi se odbio od neba, kao od kamena i pao bi mi opet na glavu i na pleća. Da prokunem sav svijet, kletva bi se odbila od neba, kao od beskrajne ploče, i pala bi na mene i narod moj. Da molitvu blagu izreknem, i ona bi odjeknula do neba, od kamena modroga i vratila se k meni – pust odjek bez odje-

ka. Kamen pod stopama, kamen izviše vlasi, kamen ispred očiju uvis okrenutih, kamen juče i danas i kamen sutra – vrijeme od kamena. Da se bar obistini francuska prijetnja, da zaplivasmo crvenom rijekom, znali bismo zbog čega ćemo kukati i na koga žalost u groblja naša odnijeti. A ovako? Prijatelja imam samo u mojem srcu zapisanih, ali ih nemam na djelu, nemam ih kad je najteže, kad se sudbina narodu kroji»...

Odroni mu se kamen ispod noge. On posrnu. Prihvati ga jedan od momaka.

Zar me i kamen moj ne drži više?

Privedoše mu konja i podigoše ga na visoko sedlo. Nemilo mu je – kao da je tako svima izložen, sa svih strana ga vide i gledaju. I čak iz daljine.

A on bi sada da je što bliže kamenu, da po njemu neviđen dopuže do praga manastirskog.

Nešto kasnije doznade o sporazumu između velikih dvorova: ruski car odobrio je povratak ćesarske vojske u Boku i tu se već ne može ništa izmijeniti. Ova uzana traka primorske zemlje može se poklanjati, otimati i preotimati kao novčić koji se vadi iz dubokih carskih kesa i ide iz ruke u ruku i gubi svoj sjaj i dobija zelenkastu patinu potištenosti i bezvolje.

Sudbina Boke riješena je mjeseca maja u Parizu, a vladika i Bokelji doznadoše o tome tek u dane poznoga septembra.

Nad Crnom Gorom zaredaše još crnji dani.

Hoće li iko u svijetu čuti bar glas leleka, ako već pozive i druge poruke niko ne ču?

I vladika, «doveden do najveće svoje nesreće», stade pisati pisma caru i ruskim doglavicima. Nizao je redove teške tuge i razočaranja i očajnički okretao oči prema izlazu u koji ni sam nije čvrsto vjerovao: «Sa suzama u očima,

a u ime cijelog mog naroda, molim Vaše Imperatorsko Veličanstvo da nas primi u boj svojih podanika, jer mi u ovom položaju ni na koji način ne možemo više živjeti.» A ispod svakog od tih pisama vapije je potpis: «Nesrećni mitropolit crnogorski».

Još crnji dani zaredaše nad Crnom Gorom.

Opaki korijen nesloge razgrana opet svoje žile. Ne znavaše se više ko se s kime krvi, ko li koga bije i davi: tukli su se Katunjani s Riječkom nahijom, a ova i s Crmničanima, udarali su Piperi na Bjelopavličice, a ovi se opet s Katunjanima krvili, ratovali su Moračani s Rovčanima, a ovi bili u ljutoj zavadi još i sa Piperima i Bjelopavličicima, padale su glave bajičke i donjokrajske, a Bajice se borili i sa Njegušima i Ceklinjanima, a Ceklinjani i sa Dobrljanima.

I lišće pocrnje nad Crnom Gorom.

Mršave nerodice stadoše drijemati uz mlaka pepelišta. Ko je pekao tanki hljeb na ploči, poželje i pseću koru. Čija su djeca visila o dva kozja vimena, ostade da očinsku suzu cijedi nad suvim vaganom. Njive su se orale puškama, a livade jataganima kosile.

Ne pitaše težak težaka: «Kakva ti je ljetina, prijaško?» već: «Dođe li igdje do plijena?»

Pčele se u ose pretvoriše.